

Франція в міжнародних відносинах Російської імперії у 1815–1825 рр.

France in the International Relations of the Russian Empire in 1815-1825

Леся Гончаренко¹, Яна Євсюкова¹

Lesya Goncharenko, Yana Evsyukova

¹ *Sumy State A. S. Makarenko Pedagogical University*

87 Romenska Street, Sumy, 40002, Ukraine, anatoliygoncharenko@rambler.ru

DOI: [10.22178/pos.20-2](https://doi.org/10.22178/pos.20-2)

LCC Subject Category:
[DK112.8-264.8](#)

Received 3.03.2017

Accepted 17.03.2017

Published online 20.03.2017

© 2017 The Authors. This article is licensed under a [Creative Commons Attribution 4.0 License](#)

Анотація. У статті досліджено роль та місце Франції в міжнародних відносинах Росії у 1815–1825 рр. Охарактеризовані причини взаємозалежності двох гравців міжнародної політики у співпраці в різних напрямках. З'ясовано вплив Франції на міжнародне становище Російської імперії. Висвітлені позиції різних угруповань у середині російських правлячих кіл у питанні розробки та реалізації міждержавних відносин щодо Франції у 1815–1825 рр.

Ключові слова: Російська імперія; Франція; міжнародні відносини.

Abstract. The article studies the role and place of France in the international relations of Russia in 1815-1825. It characterizes the interdependence of the two players of international policy in cooperation in various areas. The influence of France on the international position of the Russian Empire is studied out. The positions of various groups in the middle of the Russian ruling circles, concerning the issue of development and implementation of international relations with France in 1815-1825 are highlighted.

Keywords: Russian Empire; France; international relations.

Вступ

Історія російсько-французьких відносин налічує понад триста років офіційних дипломатичних стосунків, економічного протистояння та співробітництва, а також позначена участю у військово-політичних конфліктах і союзах у XIX–XX ст. Міждержавні відносини Росії та Франції у постнаполеонівський період є однією з складових частин світової політики першої половини XIX ст. Боротьба Росії і Франції за сфери впливу в Європі, на Близькому Сході і в Східному Середземномор'ї становлять значний інтерес для дослідників історії міжнародних відносин та зовнішньої політики.

Специфічні риси російсько-французьких відносин у 1815–1825 рр. значною мірою вплинули на подальший розвиток взаємостосун-

ків двох країн у другій половині XIX – на початку XX ст., коли, незважаючи на формально дружні стосунки, чималу роль відігравала і взаємна недовіра. Разом з тим, російсько-французьке зближення, початок якому було покладено договором про створення Антанти у 1904 р., поступово стало одним із каталізаторів Першої світової війни.

Більш широка багатоплановість дослідження російсько-французьких відносин у постнаполеонівський період може бути певним гарантом подальшого розширення і поглиблення вже наявних знань про трансформацію міжнародних відносин і перегруповання держав після глобальних військових конфліктів.

В російській дореволюційній історіографії питання, перш за все, необхідно виокремити праці С. Соловйова [9] і Ф. Мартенса [6]. Хара-

ктеризуючи дослідження радянської історіографії російсько-французьких відносин, відзначимо роботи І. Гуткіної [3], К. Грюнвальда [2] і О. Федосової [10]. Серед праць сучасних російських істориків, необхідно згадати праці О. Федосової [11], О. Орлик [8], В. Дегоєва [4], В. Ігнатченко [5].

Проте різнобічність підходів у працях дослідників різних країн та відсутність узагальнюючих праць з порушеної проблематики у вітчизняній історіографії детермінує необхідність вивчення цього питання.

Отже, мета дослідження – комплексно дослідити російсько-французькі міжнародні відносини у 1815–1825 рр.

Результати досліджень

Найбільший вплив у постнаполеонівській Європі мали Англія і Росія, які потребували союзника, здатного врівноважити піднесення або посилення однієї з цих держав. У ситуації, що склалася, обидві країни були зацікавлені у встановленні дружніх відносин з Францією. Підтримки Франції потребувала і Росія в особі Олександра I, який, після завершення роботи Віденського конгресу, був не тільки зацікавлений, але й докладав конкретні зусилля до стабілізації внутрішнього становища у Франції на основі відновлення принципу легітимізму як опори громадського порядку. При цьому Олександр I не вважав, що з реставрацією Бурбонів запанує політична стабільність у країні. Він наполягав, щоб Людовик XVIII з повагою ставився до конституційної хартії і рекомендував йому залучити до парламенту помірковано-ліберальні елементи, обмеживши тим самим владу ультрароялістської більшості. Підсумком зусиль Олександра I в цьому напрямку було призначення у вересні 1815 р. на посаду глави французького уряду герцога Армана-Еммануїла де Ришельє, який напередодні перебував на службі у російського імператора на посаді генерал-губернатора Криму та Одеси. Тим самим Олександр I знайшов в його особі гідну людину для керівництва політикою Франції і, крім того, з проросійськими симпатіями. На думку К. Грюнвальда, Олександр I вважав Ришельє з'єднуючою ланкою в ширій дружбі між обома країнами [2, с. 97].

Підтвердженням цієї ідеї є лист К. Нессельроде послу в Парижі К. Поццо-ді-Борго від 23

січня (4 лютого) 1822 р. в якому чітко простежується значення, яке надавав Петербург стану справ у Парижі. У листі зазначається заклопотаність внутрішньополітичною стабільністю Франції, прагнення підтримати сили Реставрації. З документа видно, що російський уряд намагається з'ясувати, з якою з політичних сил пов'язана справа Реставрації: «Ці питання залишаються незмінними, і незалежно від обстановки вони зводяться по суті до одного: з інтересами якої партії має бути неодмінно пов'язана справа реставрації у Франції монархії?» [2, с. 418].

У документі також висловлюються сумніви щодо стійкості королівської влади, відчутна боязнь «перемоги партії екстремістів, які бажають правити під зловісним прапором революції» [2, с. 419]. Разом з тим очевидно, що російський уряд орієнтується на А.-Е. Ришельє, відданого «друга» Росії. Далі зазначається, що «на щастя, всі ті люди, чий моральний вигляд може мати цілком виправдану довіру, зберегли свою єдність, прагнучі захистити Європу від цієї небезпеки. Пан Ришельє, який здобув собі репутацію одного з найбільших прихильників миру і порядку, подає в цьому плані приклад, що стоїть вище всякої похвали. Благородне пожертвування, з яким він заради прийняття заходів зі збереження спокою підтримає своїх суперників, великодушно поступившись своєю посадою, яку займав гідно, – все це ще більше підносить його в очах імператора...» [2, с. 419].

Поступово соціально-економічна ситуація у Франції стабілізується, в країні проводяться ліберальні перетворення, крайні праві сили втрачають свій вплив у суспільстві, активізується законодавча діяльність. В наслідок цього, французькому уряду вдається утримувати соціальну ситуацію під контролем і виконувати покладені на країну зобов'язання перед країнами-переможницями.

Стабілізація дозволила скоротити іноземний окупаційний корпус у листопаді 1817 р. з 150 тис. до 120 тис. чоловік. Ця довгоочікувана для Франції подія стала можливою завдяки зусиллям Росії. Бажаючи закріпити дружні відносини між двома країнами, російський імператор всіляко сприяв швидкому поверненню Франції до когорти великих держав. З цією метою, Олександр робив кроки для зміцнення авторитету Паризького кабінету всередині країни і за її межами, розраховуючи,

що Франція зможе стати не тільки корисним партнером, а й, можливо, вигідним союзником. Історики сходяться на думці, що така увага до Франції була викликана не тільки загальноєвропейськими інтересами, пов'язаними із запобіганням загрози революцій, але і власне російськими, серед яких одним з основних була антибританська політика [4, с. 185].

Про стратегічні цілі Росії щодо посилення Франції зазначає С. Соловйов, на думку якого «за явної ворожості, явному суперництві Австрії, неприхильності Англії, нерішучому положенні Пруссії – Росії необхідно було мати на своєму боці Францію. Мета Олександра I – підтримувати Францію, яка скине Наполеона, в її дореволюційних кордонах і в ній створити противагу Австрії та Англії» [9, с. 83].

Іншим мотивом політики Олександра I щодо Франції було прагнення чинити тиск за її допомоги на Пруссію. Франція, як учасник Четверного союзу, могла реально впливати на Німецький союз і стримувати політичні та територіальні претензії Австрії і Пруссії. У той же час, рейнські провінції Пруссії були певним бар'єром для Франції на шляху її територіальних претензій на Сході. Ці рейнські території були отримані Францією згідно з рішеннями Віденського конгресу за відмову від Південної Саксонії [8, с. 29].

Крім того, Олександр вважав, що він повинен сприяти Франції, забезпечуючи її внутрішню стабільність. Ф. Мартенс відзначав, що «звичка імператора Олександра I вважати себе верховним покровителем внутрішнього миру Франції вкоренилася в його розумі» [6, с. 108].

Курс російського уряду на зближення з Францією був вкрай вигідний останній, оскільки головним завданням французької зовнішньої політики того часу було прагнення демонтувати ті положення Віденської системи, які обмежували внутрішньополітичну і зовнішньополітичну діяльність Франції. У цій ситуації Париж намагався зламати зафіксовану Віденським конгресом розстановку сил на міжнародній арені шляхом укладення двосторонніх союзних договорів. Перед французькою дипломатією відразу ж після Віденського конгресу була поставлена мета подолати ту «принизливу» ситуацію, в яку потрапила Франція в результаті цієї поразки. Зробити це після Ватерлоо здавалося можливим тільки за допомогою Росії, яка здобула собі до

цього часу славу «захисниці інтересів» Франції» [11, с. 72].

У цій ситуації Ришельє прагне знайти шляхи для укладення російсько-французького договору. В інструкції французькому представнику в Петербурзі графу Ноайль Ришельє ставив йому в обов'язок зробити відносини обох держав більш «інтимними». Скріпити союз двох володарів і народів і «змусити його бути охороною Франції в роки слабкості, на які вона засуджена» [11, с. 73]. У зв'язку з цим цікаво як Ришельє уявляв собі можливі перспективи російсько-французького зближення. Глава французького уряду характеризував Пруссію як державу-завойовницю, небезпечну для Росії; Англію і Австрію як суперниць Росії на Близькому Сході і зробив висновок – зближення Росії і Франції вигідно обома країнам. Таким чином, граф Ноайль їхав до Петербургу з чітко поставленим завданням – не тільки домогтися зближення між обома державами, а й докласти зусиль до заміни Четверного союзу (між Англією, Австрією, Пруссією і Росією) російсько-французьким союзом [11, с. 73].

Англія була стурбована зближенням Росії і Франції і, тому, докладала чимало зусиль до того, щоб тримати Паризький кабінет в ізоляції. Хоча Англія і декларувала принцип невтручання у внутрішні справи інших країн, проте щодо Франції Лондонський кабінет відмовлявся його дотримуватися в разі, якщо Франція знову стане загрозою Європі. Прямуючи цією політикою, представник Англії на Аахенському конгресі 1818 р. лорд Каслрі разом з австрійським і пруським представниками відкинув пропозицію герцога Ришельє про перетворення Четверного союзу (тетрархії) шляхом включення в нього Франції в п'ятірню (пентархію), що відновлювало б останню в правах великої держави. На бік Франції встав тільки імператор Росії Олександр I, який наполіг на включенні Франції до європейського «концерту». Проте, вона виявилася в досить двозначному становищі. З одного боку, зовні все виглядало так, ніби нагляд з неї зняли. Союзники прийняли рішення про виведення з країни окупаційних військ, французькі дипломати були визнані повноправними учасниками не тільки Аахенського конгресу, а й наступних зустрічей для обговорення європейських проблем. Насправді ж оскільки тетрархія підтвердила в Аахені положення Паризького договору від 20 лис-

топада 1815 р. контроль над Францією негласно зберігся [4, с. 185–186].

Фактично Франція вже була частиною нової європейської системи, важливим фактором її внутрішньої рівноваги, і все ж формально вона значною мірою залишалася противагою Четвертому союзу. Очевидно, що Росія потребувала Франції в якості противаги британській могутності і позиції Австрії. Франція потрібна була як засіб міжнародної рівноваги, що забезпечувало більше маневру для Росії. Франція ж потребувала Росії для того, щоб відновити свої позиції в Європі. З іншого боку, інтенсивне зближення з Францією в рамках двосторонніх домовленостей могло порушити крихку рівновагу в Європі, демонтувати європейську систему безпеки, розколоти Європу. Саме тому К. Нессельроде як глава зовнішньополітичного відомства Росії дав вказівки послу Росії у Парижі Поццо-ді-Борго припинити будь-які розмови про двосторонні союзи, оскільки система Священного союзу не допускала жодних приватних союзів. І хоча І. Каподістрія умовляв Олександра І не поспішати, вказуючи на природність російсько-французького зближення – змінити це нічого не могло [11, с. 74].

Характеризуючи російсько-французькі відносини не можна випустити з уваги ще одну важливу обставину. У самому російському зовнішньополітичному відомстві не було єдності в питанні ставлення до Франції. У Росії протидіяли дві зовнішньополітичні позиції, уособлені Іваном Каподістрією і Карлом Нессельроде, які по-різному дивилися на зближення з Францією. Про наявність зовнішньополітичних розбіжностей у російському керівництві писав Меттерніх: «У Росії і в усій російській дипломатії за кордоном є дві партії, які позначаються іменами Меттерніха і Каподістрії. Ці дві партії ненавидять одна одну і протистоятимуть одна одній, як праві і ліві у Франції. Олександр називається «меттерніхівцем», тому його партія гарна...» [8, с. 49]. Іншу «партію», як охрестив австрійський канцлер прихильників політики Росії в Європі, що більш відповідає її національним інтересам і незалежною від впливу Австрії, він сподівався побачити в опалі. До цієї «партії» належали ті державні та військові діячі, які ще раніше з різних міркувань висловлювалися проти участі російських військ у придушенні революції у Неаполі і П'ємонті і які досить стримано поставилися до позиції Росії на Веронському

конгресі. Вони ж виступали і за активізацію політики Росії на південному і східному напрямках, що більше відповідало її геополітичним інтересам [8, с. 50].

Важко погодитися з думкою про гармонію в російсько-французьких відносинах. Усередині них зріли важливі і значні протиріччя між двома державами. Росія за допомогою Франції прагнула зміцнити Віденську систему, а Франція її демонтувати, потребуючи, проте, підтримки Росії.

У лютому 1821 р. у Молдавії та Валахії спалахнуло антиосманське повстання, яке очолив грек за національністю Олександр Іпсіланті, російський генерал і колишній ад'ютант Олександра І. Петербург був змушений зайняти обережну позицію і відмовив у допомозі повстанцям, побоюючись спровокувати міжнародну кризу. Хоча між учасниками руху – греками і румунами – виникали гострі розбіжності, перш за все саме через відсутність підтримки з боку Росії, воно було придушене.

Проте з Дунайських князівств повстання перекинулося на Грецію, на території якої розгорнулася жорстока партизанська війна проти турків. Національно-визвольний рух у Греції викликав неоднозначну реакцію російського імператора. Грецький рух, також як і революції в Італії, Іспанії та Португалії представляли загрозу сталому миру і статус-кво в Європі.

Олександр І в цій ситуації зайняв позицію невтручання сподіваючись на те, що Порта зможе навести порядок у своїх балканських володіннях. Тим самим Олександр І сподівався ліквідувати міжнародний конфлікт. Імператор вважав, що краще зробити вигляд, ніби він вбачає в тому, що відбувається, бунт проти легітимного монарха, а не законний протест християнського населення проти мусульманського панування [4, с. 195–196].

Ф. Мартенс зазначав: «Коли повстання греків знову поставило чергове горезвісне східне питання, імператор Олександр поставився з крайньою суворістю до повсталих християн. В його очах вони були, таким чином, революціонерами і бунтівниками. Але під впливом природних почуттів російського народу... він змінив свої думки і дії. Імператорський кабінет бажав мати... у східному питанні союзну допомогу французького уряду» [6, с. 107].

Проаналізуємо, як формулювалися цілі російської політики щодо Франції у контексті дій грецьких повстанців, і яку позицію відстоювали на різних етапах кризи ці країни.

На початковому етапі кризи Росія прагнула врегулювати грецьке питання в рамках «європейського концерту», спираючись на колективні зусилля європейських держав. 16 (28) червня 1821 р. Росія висунула Туреччині ультиматум, в якому не тільки вказувала на порушення Туреччиною раніше укладених договорів, але й вимагала припинення винищення греків. Одночасно з пред'явленням ультиматуму Оттоманській державі царський уряд звернувся до членів Священного союзу щодо організації колективного втручання в греко-турецьку боротьбу, причому Росія брала на себе роль «умиротворителя Сходу». Олександр I сподівався отримати санкцію Священного союзу подібно до того, як Австрія отримала санкцію на похід в Італію. На півдні Росії почалася концентрація військ. Розрив дипломатичних відносин між Росією і Портою 29 липня (10 серпня) 1821 р. викликав тривогу в Лондоні, який вирішив діяти спільно з Австрією проти Росії. Подібно Англії, Австрія захищала неподільність Османської імперії, перешкоджаючи зміцненню впливу Росії на Балканах, вбачаючи в цьому загрозу своїм зовнішньополітичним інтересам. Габсбурги боялися «згубного прикладу» повсталих греків для своїх слов'янських підданих. Австрія і особисто її канцлер К. Меттерніх активно сприяли придушенню повсталих греків, підтримували всі плани султанського уряду, надаючи йому також і військову допомогу [3, с. 129].

Ця позиція була представлена в рескрипті Олександра I до Д. Татищева 5 (17) лютого 1822 р., в якому останньому було доручено довести до Віденського двору ідею союзного врегулювання грецького питання, позначивши переваги такого шляху. Олександр I вказував: «Ця справа полягає в тому, щоб завдяки тісній єдності союзних дворів забезпечити захист інтересів, яким криза у Леванті створила загрозу. Причому в разі крайньої необхідності відстояти ці інтереси навіть силою зброї... від імені союзу і в ім'я загального блага» [1, с. 429].

Олександр I запропонував союзникам підписати гарантійний документ: «Акт, який Ви запропонуєте йому підписати, має великі пе-

реваги. Він зміцнює союз. Він буде потужним засобом впливу, здатним вплинути на турків. Якщо ж не вдасться подолати їх безрозсудну завзятість, то дії Росії стануть акцією Європи, і тоді не буде тих незручностей і ризику, яких можна було б справедливо побоюватися в разі односторонніх дій Росії... Прийняти компромісне рішення, не підкріплене гарантіями, і не злякати турок значною єдністю – означало б підтримати Порту в помилках і, отже, підготувати непрямим чином ґрунт для катастрофи, яку так побоюються...

Тоді, на мою думку, варто було б вдатися до примусових заходів. Росія могла б від імені союзу ввести в князівства свої війська, не оголошуючи Порті війни, і знову звернутися з пропозиціями, які нею висувалися у червні. Примусові заходи, підтримкою яких була б позиція, зайнята союзними дворами відповідно до гарантійного акту, привели б до війни, але до війни, про яку заздалегідь домовилися б основні держави і яка не порушила б спокою в інших частинах Європи» [1, с. 430].

Серед основних положень гарантійного акту були вимоги:

- повністю і без будь-яких зволікань евакуювати князівства Валахію і Молдавію;
- тимчасово віддати управління цими князівствами на відповідні Дивани, очолювані каймаками – греками, яких Порто обиратиме відповідно до правил призначення господарів;
- направити на місця одного або декілька турецьких уповноважених і просити імператора відправити туди одного або декількох російських уповноважених;
- наділити турецьких представників повноваженнями, необхідними не тільки для того, щоб врегулювати з російськими представниками все те, що стосується виконання договорів у князівствах і тимчасового управління ними, але й для того, щоб узгодити з ними ті заходи, до участі в здійсненні яких Порто запросить Росію, щоб забезпечити щасливе і мирне існування християнських провінцій Оттоманської імперії...» [1, с. 439].

Тим часом основні положення гарантійного акту були відкинуті усіма державами. Позицію Англії, Австрії і Пруссії підтримала і Франція. Російський посол у Парижі Поццо-ді-Борго повідомляв, що у французьких урядових колах бажають миру на Сході, що в разі

війни Росії з Туреччиною краще мати нейтралітет і в розмові з ним щодо цього питання висловлюються дуже обережно і невизначено. Міністр закордонних справ Франції застерігав улітку 1821 р. французького посла в Росії П. ла Ферроне від зайвої відвертості, а тим більше від обіцянок, вказуючи, що грецьке повстання може принести більше користі Росії. Франція, з його слів, втратила б при цьому свої комерційні привілеї, а в компенсацію отримала б «тільки деякі острови на Середземному морі» [3, с. 129]. Кілька разів повторювалася думка про те, що втручання могло б посварити Францію з Англією, чого в Парижі не бажають.

На початку 1822 р. була очевидною безрезультатність дипломатичних кроків царського уряду в Східному питанні. Олександр I прийшов до висновку, що розрив з Англією і Австрією в цей момент неможливий. Росія відмовилася від активного втручання в грецькі справи. Англія і Австрія відтягували відповідь цареві на пропозицію про спільний виступ європейських держав. Тільки наприкінці 1822 р. на Веронському конгресі Священного союзу близькосхідні справи знову були предметом обговорення. Вирішення питання про «умиротворення греків» звелось до засудження повстання як «чисто революційного», якому монархи не повинні надавати жодної допомоги» [3, с. 130–132].

Відносини з Францією також розчаровували Петербург, оскільки період співпраці з Ришельє, який подав у відставку в 1821 р., пішов у минуле. З новим главою кабінету Ж.-Б. Віллеля відносини були не настільки щирими. «Поки дюк де Ришельє був на чолі французького уряду Імператор Олександр I міг бути абсолютно впевнений, що Франція підтримуватиме кроки російської політики щодо Туреччини. До міністерства Віллеля Поццо-ді-Борго не мав ні довіри, ні симпатії. Ні на Віллеля, ні на Монморансі, за його словами, покластися не можна, хоча обидва міністри запевняли російського посла, що вони нічого не мінятимуть у політиці, якої дотримувався Ришельє. Нове французьке міністерство серйозно намагалось заслужити довіру російського уряду» [6, с. 109].

Разом з тим Росія, будучи зацікавленою у Франції, шукала можливість налагодити відносини з новим кабінетом Ж. Віллеля. Саме цим можна пояснити рекомендація Нессель-

роде Поццо-ді-Борго в дотриманні обережності щодо Франції. Ф. Мартенс відзначав: «Імператор Олександр I наставляв свого посла у Парижі в сенсі більшої неупередженості та обережності у зносинах з новим міністерством. «Продовжуйте, – писав йому Нессельроде, – зберігати ту обережність, якої ви самі розумним чином трималися. Сприяйте добру, не виходячи за межі ваших дій, щоразу, коли ви можете тому сприяти вашими словами, виразом почуттів володаря, його бажання спокою у Франції і жалю, який він відчував би, якби згубні зміни викликали побоювання і, можливо, будь-які заходи з боку загального союзу. Ось в чому полягає формула нашої політики щодо Тюльрійського кабінету» [6, с. 111].

Подальше загострення кризи в Греції активізувало дії Англії, котра прагнула зберегти свободу дій у цьому регіоні. Морська блокада, оголошена греками навесні 1822 р. завдавала шкоди торгівлі Англії. Визнання греків воюючою стороною відкрило Англії можливість впливати на морські операції Греції і захищати англійське торговельне судноплавство. Англія прагнула взяти ініціативу в свої руки, у той час як Росія продовжувала займати вибітківальну позицію. Це був уже офіційний, але обережний відхід від відкритої протурецької політики Каслрі [3, с. 135].

Росія була змушена активізувати дипломатичну активність. Олександр I ще тишив себе ілюзіями щодо колективного вирішення грецького питання. У цій ситуації відбулася зустріч російського і австрійського імператорів у Чернівцях. Меттерніх наполягав на відновленні російсько-турецьких відносин, що означало б відмову Росії від вирішення грецького питання, а Олександр I у вигляді попередніх умов вимагав виконання турецької компенсації збитків, завданих російським областям, розташованим на Чорному морі; скасування або зміни фірману щодо навігації турецьких кораблів; повернення Росії прав надавати свій прапор кораблям, що належить іншим націям; припинення перешкод і утисків, які відчувають російські кораблі в Константинопольському порту. Крім цих умов царський уряд наполягав на негайній евакуації Дунайських князівств [7, с. 329].

Австрія виступила проти російського ультиматуму, прагнучи затягнути вирішення Східного питання. Австрійська позиція була підт-

римана Англією і Францією, оскільки «дії Меттерніха були оцінені як такі, що відповідають інтересам урядів Англії, Франції та інших країн». «Ми ...не повинні побоюватися, – писав ла Ферроне в Париж, – жодних неприємних наслідків побачення імператорів, і, скоріш за все, Меттерніх боротиметься за ту справу, яку і ми стали б захищати» [3, с. 144].

Отже, дипломатичні зусилля Росії виявилися безуспішними, а дії її союзників були спрямовані на затягування вирішення грецького питання. Причому політика Франції тут практично йшла в руслі англійських і австрійських намірів.

Ситуація стала загострюватися на початку 1824 р., коли султан звернувся за допомогою до єгипетського паші Мехмед Алі в справі придушення грецького повстання. У цих умовах Росія пішла на організацію Петербурзької конференції, що відкрилася 17 червня 1824 р., на якій вона запропонувала програму вирішення Східного питання, направивши урядам секретний меморандум, який передбачав створення трьох князівств – Західної Греції, Східної Греції і морів. Туреччина повинна була зберегти свій верховний суверенітет над цими провінціями, але позбавлялася права тримати там чиновників і військові гарнізони. Князівства і острова повинні були користуватися повною свободою торгівлі і правом мати свій національний прапор. Цей компромісний проект «умиротворення Греції» надавав переваги Росії як держави-покровительки. Незважаючи на обмеженість цього проекту, він був першим конкретним планом, запропонованим під час грецької війни [3, с. 149].

Однак конференція виявила серйозні протиріччя між союзниками. Петербурзький проект не влаштував жодну зі сторін. Грецький уряд протестував проти російського плану, і зокрема проти поділу Греції на три князівства, і звернувся до Англії з проханням визнати їх незалежність. В цілому дипломатичні зусилля Росії на початку 20-х рр. XIX ст. виявилися малопродуктивними. Європейські держави, перш за все Австрія і Англія, активно протидіяли будь-яким спробам Росії вирішити турецьку проблему. Незважаючи на прагнення Росії заручитися підтримкою Франції, остання підтримувала дії Англії та Австрії. «Вага Франції у міжнародних справах того часу була ще досить незначною, і європейська

дипломатія не вважала її здатною зіграти істотну роль у вирішенні справ на Сході» [10, с. 47].

Франція намагалася перебувати у контексті дій сент-джеймського кабінету і залежала від британського впливу, що особливо проявилось в діях кабінету Ж. Віллеля. З іншого боку, Росія розглядала Францію як найважливіший елемент Віденської системи, зміцнюючи взаємодію з нею з метою послаблення впливу в європейських справах Англії та Австрії. Тому російські дипломати так пильно відслідковували політичні процеси у Франції, придивлялися до всіх нюансів поведінки французького кабінету.

Висновки

Підводячи підсумок аналізу міжнародної політики Росії щодо Франції у 1815–1825 рр., слід зазначити, що остання проводила політику лавірування між Росією і Англією, оскільки в її підтримці були зацікавлені всі європейські держави, щоб перетягнути «чашу терезів» на свій бік. Лавірування Франції пояснювалося прагненням французької дипломатії набути статусу великої країни, який був втрачений у роки наполеонівських воєн.

Саме така політика Парижа в тих умовах була неминучою і єдино правильною. Прагнення ж Росії втягнути Францію у орбіту своєї політики, в тому числі і у вирішення грецької проблеми було виправданим і відповідало російським національним інтересам.

У 1815–1825 рр. були створені умови для нової міжнародної конфігурації. Російська імперія у цей період була зацікавлена в якнайшвидшому відновленні позицій Франції в Європі в якості серйозної політичної сили, оскільки російська дипломатія розглядала Францію в якості противаги Англії та Австрії. Ініціатива в цьому питанні належала Олександрю I, який всляко підтримував короля Людовика XVIII.

Курс Олександра I, націлений на залучення Франції до «європейського концерту», відбирав просвітницьку ідею російського імператора про єдину Європу. Східне питання, а саме грецька проблема була однією з найскладніших проблем європейської політики. Оскільки Олександр I не міг одноосібно вирішити цю проблему, не зруйнувавши при цьому єв-

ропейської єдності, він відстоював ідею колективних дій.

Залучення Франції до вирішення Східного питання в першій половині 20-х рр. XIX ст. дозволяло Росії урівноважити і нейтралізувати антиросійську спрямованість віденської політики і позицію Англії. У той же час Франція, приймаючи активну участь у врегулюванні грецького питання, прагнула реалізувати свої геополітичні інтереси на Близькому

Сході і підвищити свою вагу в європейській політиці.

У свою чергу, Франція в першій половині 20-х рр. XIX ст. ще не відігравала серйозної ролі в європейській політиці внаслідок внутрішньополітичної слабкості і тиску на неї сент-джеймського кабінету. Цією обставиною і пояснювалося постійне лавірування Франції між Росією і Англією.

Список використаних джерел / References

- Gromyko, A. A. (Ed.). (1980). *Vneshnjaja politika Rossii XIX i nachala XX veka. Dokumenty Rossijskogo ministerstva inostrannyh del* [Foreign policy of Russia XIX and the beginning of XX century. Documents of the Russian Ministry of Foreign Affairs] (Vol. 2: 1815–1830, Is. 4(12): March 1821–December 1822). Moscow: Mezhdunarodnye otnosheniya (in Russian)
[Громько, А. А. (ред.). (1980). *Внешняя политика России XIX и начала XX века. Документы Российского Министерства иностранных дел* (Серия 2. 1815–1830, Т. 4(12): Март 1821–Декабрь 1822. Москва: Международные отношения].
- Grjunval'd, K. (1968). *Franko-russkie sojuzy* [Franco-Russian Unions]. Moscow: Mezhdunarodnye otnosheniya (in Russian)
[Грюнвальд, К. (1968). *Франко-русские союзы*. Москва: Международные отношения].
- Gutkina, I. G. (1966). Protivorechija evropejskih derzhav v pervye gody grecheskoj vojny za nacional'nuju nezavisimost' (1823–1826 gg.) [Contradictions of the European powers in the first years of the Greek war for national independence (1823-1826)]. *Uchenye zapiski LGPI im. A. I. Gercena*, 288, 124–177 (in Russian)
[Гуткина, И. Г. (1966). Противоречия европейских держав в первые годы греческой войны за национальную независимость (1823–1826 гг.). *Ученые записки ЛГПИ им. А. И. Герцена*, 288, 124–177].
- Degoev, V. V. (2004). *Vneshnjaja politika Rossii i mezhdunarodnye sistemy: 1700–1918 gg.* [Russian foreign policy and international systems: 1700–1918]. Moscow: ROSSPJeN (in Russian)
[Дегоев, В. В. (2004). *Внешняя политика России и международные системы: 1700–1918 гг.* Москва: РОССПЭН].
- Ignatchenko, V. I. (2015). *Francija v Venskoj sisteme mezhdunarodnyh otnoshenij (pervaja polovina XIX veka)* [France in the Vienna system of international relations (the first half of the nineteenth century)]. *Vestnik MGIMO-Universiteta*, 6(45), 9–14 (in Russian)
[Игнатченко, В. И. (2015). Франция в Венской системе международных отношений (первая половина XIX века). *Вестник МГИМО-Университета*, 6(45), 9–14].
- Martens, F. F. (1907). *Rossija i Francija vo vremena Restavracii i ijul'skoj monarhii* [Russia and France during the Restoration and the July Monarchy]. *Zhurnal ministerstva narodnogo Prosveshhenija*, 10(7), 99–138 (in Russian)
[Мартенс, Ф. Ф. (1907). Россия и Франция во времена Реставрации и июльской монархии. *Журнал министерства народного Просвещения*, 10(7), 99–138].
- Martens, F. F. (1878). *Sobranie traktatov i konvencij, zakljuchennyh Rossiej s inostrannymi derzhavami* [Collection of treaties and conventions concluded by Russia with foreign states] (Vol. 4: Traktaty s Avstrieju, Is. 1: 1815–1878). Saint-Petersburg: Tip. M-va put. soobshh. (in Russian)
[Мартенс, Ф. Ф. (1878). *Собрание трактатов и конвенций, заключенных Россией с иностранными державами* (Т. 4: Трактаты с Австрией, Ч. 1: 1815–1878). Санкт-Петербург: Тип. М-ва пут. сообщ.].

8. Orlik, O. V. (1998). *Rossija v mezhdunarodnyh otnoshenijah 1815–1829. Ot Venskogo kongressa do Adrianopol'skogo mira* [Russia in international relations 1815-1829. From the Vienna Congress to the Adrianople World]. Moscow: Nauka (in Russian)
[Орлик, О. В. (1998). *Россия в международных отношениях 1815–1829. От Венского конгресса до Адрианопольского мира*. Москва: Наука].
9. Solov'ev, S. M. (1879). *Pocco–di–Borgo i Francija. Nachalo vtoroj chetverti XIX veka* [Pozzo di Borgo and France. The beginning of the second quarter of the XIX century]. *Vestnik Evropy*, 2(76), 82–102 (in Russian)
[Соловьев, С. М. (1879). *Поццо-ди-Борго и Франция. Начало второй четверти XIX века*. *Вестник Европы*, 2(76), 82–102].
10. Fedosova, E. I. (1985). *Peterburgskij protokol 1826 g. i diplomatija Francii* [The St. Petersburg Protocol of 1826 and the diplomacy of France]. *Voprosy istorii*, 3, 46–57 (in Russian)
[Федосова, Е. И. (1985). *Петербургский протокол 1826 г. и дипломатия Франции*. *Вопросы истории*, 3, 46–57].
11. Fedosova, E. I. (1996). *Francija i venskaja sistema (k voprosu o postojanno dejstvujushhih i vremennyh faktorah vneshnej politiki)* [France and the Vienna system (to the question of the permanent and temporary factors of foreign policy)]. *Vestnik Moskovskogo universiteta. Serija 8: Istorija*, 5, 71–82 (in Russian)
[Федосова, Е. И. (1996). *Франция и венская система (к вопросу о постоянно действующих и временных факторах внешней политики)*. *Вестник Московского университета. Серия 8: История*, 5, 71–82].